

כ"ה

עוֹמֵק הַפֶּשֶׁט עיונים ברצ"י

פ' תולדות

על פי 'לקוטי שיחות' כרך ט"ו

להערות, הארות ו'הקדשות'
ולהצטרפות לרשימת התפוצה

אנא לפנות לדוא"ל

rizs@neto.bezeqint.net

או לטלפון

08-6882799 / 050-4125205

© כל הזכויות שמורות

תוכן העיונים

א

"אל תרד מצרימה, שכון בארץ אשר אומר אליך" (כו, ב), ומפרש רש"י: "שאתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך" / במדרש איתא שאמר הקב"ה ליצחק "אם יצאת חוץ לארץ נפסלת", אולם רש"י לא נקט לשון של "פסול יוצא" / ההבדל בין רש"י והמדרש כאן - לשיטתם בפירוש הכתוב "לזרעך נתתי את הארץ הזאת" (לך לך טו, יח)

ב

בפירוש רש"י על "ותכהין עיניו מראות" (כז, א) - הביא שלושה טעמים לזה שכהו עיניו של יצחק, ולכאורה מפורש בכתוב עצמו: "כי זקן יצחק"! / מכיון שיצחק התברך בברכה מיוחדת, היה ראוי שלא תכהה עינו, לולי הטעמים המיוחדים / ביאור ה"צריכותא" בשלושת הטעמים שהביא רש"י

ג

על הפסוק "הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי" (כז, ב), מביא רש"י את דברי רבי יהושע בן קרח שיצחק חשש כיון שהגיע חמש שנים לפני פרק אמו / למה באמת חשש יצחק כל כך מוקדם, ובפרט לאחר שנתברך בברכה מיוחדת / ביאור הטעם שהדגיש רש"י את שמו של רבי יהושע בן קרח - לרמוז לשיטתו (מגילה כז, ב) בענין אריכות ימים

ד

ביאור הנהגת עשו שהלך אל ישמעאל דוקא (כמסופר בסיום הסדרה), ולא הלך גם הוא אל לבן - שלשם נשלח יעקב / עשו חשב שההליכה לבית לבן אינה שייכת אליו, אלא דוקא לברכות שנתברך יעקב / עשו רצה להראות שהוא יותר טוב מיעקב, ולכן הלך ונשא את נכדת אברהם

”וַיֵּרָא אֱלֹהֵי ה' וַיֹּאמֶר אֶל תִּרְדּוּ מִצְרַיִמָּה שְׂכֵן
בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהֵיךָ. גֹּדֵר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה
עִמָּךְ וְאֶבְרַכְךָ כִּי לֶךְ וּלְזֶרְעֶךָ אֶתֵּן אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת
הָאֵל וְהִקְמַתִּי אֶת הַשְּׁבִעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
לְאַבְרָהָם אָבִיךָ” (כו, ב-ג)

-רש"י-

אל תרד מצרימה - שהיה דעתו לרדת
למצרים כמו שירד אביו בימי הרעב;
אמר לו 'אל תרד מצרימה', שאתה עולה
תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך:

הרא"ם למד בכוונת רש"י, שבשר "עולה תמימה" נחשב קדשי קדשים ואסור להוציאו מן העזרה (בבית המקדש), והשוו את יצחק ל"עולה תמימה" ואת ארץ ישראל לקדושת העזרה - "חוץ לארץ חשובה אצלו כחוץ מן העזרה; ואין קדש קדשים יוצא לחוץ מן העזרה, ואם יצא נפסל ונאסר לעולם".

וכן מפורש במדרש רבה על אתר¹: "גור בארץ הזאת .. את עולה תמימה - מה עולה אם יצאת חוץ לקלעים נפסלת, אף את אם יצאת חוץ לארץ נפסלת".

אמנם כד דייקת בלשון רש"י, הרי רש"י שינה מלשון המדרש ולא נקט לשון "פסול" (לא בנוגע לה"עולה תמימה", ולא בנוגע ליצחק אבינו); אלא נקט בסגנון אחר - "אין חוצה לארץ כדאי לך", וכדלקמן.

האיל – נשחט; יצחק – חי

לפי פשוטו יש לומר, שלא נקט רש"י לשון "פסול" - משום שיצחק אבינו חי היה:

"פסול יוצא" שייך דוקא בעולה שכבר נשחטה, שאסור להוציא את בשרה מחוץ לעזרה ואם יצא נפסל; אולם בעוד ה"עולה תמימה" בחיים (לפני השחיטה) - לא שייך בה פסול זה, ויכולה להיות בכל מקום.

ולכן לא נקט רש"י לשון "פסול" לגבי יציאת יצחק לחו"ל, אלא רק ש"אין חו"ל כדאי לך" - והיינו, שאין זה ענין של איסור ופסול, אלא רק שאינו ראוי ש"עולה תמימה" תהיה בחו"ל [וכעין מה שמצינו בפרשת חיי שרה? אמר לבן לאליעזר: "למה תעמוד בחוץ ואנכי פניתי הבית", ומפרש רש"י שלבן פינה הבית מעבודה זרה - כי הבין שאינו ראוי שאליעזר יכנס לבית שיש בו עבודה זרה].

ובדעת המדרש שכן נקט "פסול יוצא", והיינו שהשוו את יצחק לעולה שכבר נשחטה - יש לומר, על פי הידוע³, שלאחר העקידה הקריב אברהם את האיל במקום יצחק ("תחת בנו"), וכל עבודה שעשה כאיל נחשב כאילו נעשתה ביצחק גופא - "על כל עבודה שעשה היה מתפלל ואומר: יהי רצון שתהא זו כאילו עשויה בבני; כאילו

1. פס"ד, ג.

2. כד, לא.

3. ב"ר פנ"ו, ט. פרש"י וירא כב, יג. ועוד.

בני שחוט; כאילו דמו זרוק; כאילו בני מופשט; כאילו הוא נקטר ונעשה דשן" - ולפי זה יש ביצחק קדושה של עולה שכבר נשחטה ושייך בה פסול "יוצא"⁴.

שיטת המדרש: ארץ הקודש!

ובעומק יותר יש לפרש את השינוי בין המדרש לרש"י:

לדעת המדרש ההדגשה כאן היא על מעלת ארץ ישראל, שהיא מקום מקודש המתאים ליצחק ולכן אסור לו לצאת משם, כמו עולה שמקומה הוא בתוך בית המקדש; ואילו לדעת רש"י ההדגשה (אינה על מעלת ארץ ישראל, אלא) על החסרון של חו"ל, שחו"ל הוא מקום נחות ושפל ולכן "אין חוצה לארץ כדאי לך".

ומודגש הבדל זה בלשונות שהעתיקו מן הכתוב:

המדרש העתיק את התיבות "גור בארץ הזאת", הענין החיובי של מגורים בארץ ישראל - ואילו רש"י הביא את התיבות "אל תרד מצרימה", הענין השלילי שביציאה לחו"ל.

וביאור הענין:

בסיפור על ברית בין הבתרים, נאמר⁵: "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר, לזרעך נתתי את הארץ הזאת וגו'". ובמדרש רבה שם⁶: "מאמרו של הקב"ה מעשה, שנאמר 'לזרעך נתתי' - 'אתן את הארץ הזאת' אין כתיב כאן, אלא 'נתתי'" (וכן הוא בירושלמי⁷: "כבר נתתי").

4. וראה לקוטי שיחות חכ"ה ע' 131.

5. לך לך טו, יח.

6. ב"ר פמ"ד, כב.

7. חלה פ"ב ה"א.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

אמנם בפירושו רש"י על הפסוק שינה קצת מלשון המדרש, וכתב:
"לזרעך נתתי - אמירתו של הקב"ה כאילו היא עשויה".

והיינו, שלפי המדרש, על ידי "מאמרו של הקב"ה" נפעלה הנתינה של ארץ ישראל לזרעו של אברהם, והיינו, שבברית בין הבתרים כבר ניתנה ונקנתה כל הארץ לאברהם ולזרעו אחריו;

אולם לדעת רש"י - בדרך הפשט - לא ניתנה ולא נקנתה הארץ אז, ורק שאמירתו של הקב"ה נחשבת "כאילו היא עשויה" (והוא כעין מה שפירש רש"י על הפסוק⁸ "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך", שכאשר תבוא השבת "יהא בעיניך כאילו כל מלאכתך עשויה").

ומעתה יבואר ההבדל בין המדרש ורש"י לענין יצחק - לשיטתם:

לפי המדרש, שארץ ישראל כבר נקנתה לבני ישראל בחיי אברהם, מובן שהארץ היתה מיוחדת ומובדלת כבר אז, ולכן הדגיש הקב"ה בפני יצחק את מעלת ארץ ישראל, שהיא המקום המיוחד שנקבע לו מכח הבטחת הקב"ה ועליו להיות רק בה ולא לצאת ממנה;

אולם לפי רש"י, שארץ ישראל עדיין לא נקנתה באותה שעה, היא אמנם הובטחה לאברהם - אבל בפועל ממש היתה עדיין ארץ ככל הארצות, ולכן לא יכול לחול בה גדר של מקום מיוחד ומובדל שיצחק צריך להיות רק בו.

ולכן מסביר רש"י שעיקר ההדגשה אינה על מעלת השהייה בארץ ישראל - כי אם על הצד השלילי: שיצחק לא יצא לחו"ל.

8. יתרו כ, ט.

שיטת רש"י: השפעת אברהם

השלילה שבחו"ל - "אין חוצה לארץ כדאי לך" - מובנת היא (בדרך הפשט) לפי מה שפירש רש"י כבר בפרשת חיי שרה⁹, בפירוש דברי אברהם לאליעזר בעת ששלח אותו להביא אשה ליצחק בנו:

"אמר לו: עכשיו הוא 'אלקי השמים ואלקי הארץ', שהרגלתיו בפי הבריות; אבל כשלקחני מבית אבי, היה 'אלקי השמים' ולא 'אלקי הארץ', שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ".

ונתבאר במקום אחר בארוכה¹⁰, שבזה בא אברהם לבאר לאליעזר מדוע הוא שולח את אליעזר להביא אשה ליצחק - ואינו מסכים בשום אופן שיצחק עצמו יצא לחו"ל למטרה זו:

אברהם אומר, כי כשיצאתי מ"בית אבי", הקב"ה היה רק בבחינת "אלקי השמים - ולא אלקי הארץ", "שמו לא היה רגיל בארץ" כלל. וכיון שהדבר היה כך כשאברהם יצא משם, מוכן שכך נשאר שם המצב עד היום הזה - ועל כן לא יתכן שיצחק יצא בעצמו לשם, אלא עליו להיות דוקא בארץ ישראל, מקומו של אברהם ששם נחשב הקב"ה "אלקי הארץ" כיון ש"הרגלתיו בפי הבריות".

וזו איפוא גם הכוונה כאן:

בארץ ישראל היו הבריות מכירים בשמו של הקב"ה, עקב פעולתו והשפעתו של אברהם, אולם בחו"ל לא היה שם שמים שגור בפי הבריות. וכיון שכן, אין ראוי ליצחק - שהוא "עולה תמימה" - להיות בחוץ לארץ, מקום שאין שמו של הקב"ה ידוע כלל.

9. כד, ז.

10. ראה 'עומק הפשט' לפרשת חיי שרה (חלק טו).

עומק הפשט – עיונים ברש"י

[נראה 'פרקי דרבי אליעזר' פל"ט, שבעת יציאת יעקב מארץ ישראל למצרים, "היה מהרהר בלבו ואמר איך אעזוב ארץ אבותי ואת ארץ מולדתי ואת ארץ ששכינתו של הקב"ה בתוכה, ואלך אל ארץ בני חם בארץ שאין יראת שמים ביניהם".

ויש לומר שהכוונה בזה היא כעין המבואר בפנים, שבארץ ישראל, לאחר שאברהם ויצחק פרסמו שם את שמו של הקב"ה, היתה יראת שמים יתירה מאשר במקומות אחרים].

ויש אריכות דברים בכל ענין זה (גדר ארץ ישראל בימי האבות), ועוד חזון למועד.

(חלק טו - תולדות ב)

וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיֶן עֵינָיו מִרְאֵת וַיִּקְרָא אֶת
עֵשָׂו בְּנֹו הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲנִנִּי.
וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָא זָקַנְתִּי לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי" (כז,
א-ב)

-רש"י-

ותכהין - בעשנן של אלו (שהיו מעשנות
ומקטירות לעבודה זרה). דבר אחר:
כשנעקד על גבי המזבח והיה אביו רוצה
לשחטו, באותה שעה נפתחו השמים
וראו מלאכי השרת והיו בוכים וירדו
דמעותיהם ונפלו על עיניו לפיכך כהו
עיניו. דבר אחר: כדי שיטול יעקב את
הברכות:

במפרשים אחרים¹¹ פירשו את הכתוב פשוטו כמשמעו - שמכיון ש"זקן יצחק" לכן
ו"תכהינה עיניו מראות" (ובדוגמת מה שמצינו ביעקב¹²: "ועיני ישראל כבדו מזוקן");

ומעתה צריך ביאור, למה רש"י - שדרכו לפרש "פשוטו של מקרא" - לא הסתפק
בפירושו פשוט זה, והוצרך להגיע לשלושה טעמים אחרים על זה שכהו עיניו של
יצחק!?

11. רשב"ם, רד"ק ורבינו בחיי.

12. ויחי מח, י.

חיים וברכה

ויש לומר בזה, ובהקדים פירוש רש"י על הפסוק הבא, שאמר יצחק לעשו "הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי" (ולכן ברצונו לברכו מיד):

"אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפנייהם וחמש לאחר כן; ויצחק היה בן קכ"ג, אמר: שמא לפרק אמי אני מגיע והיא בת קכ"ז מתה, והריני בן ה' שנים סמוך לפרקה, לפיכך 'לא ידעתי יום מותי' - שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא."

וגם בזה קשה, שאחר שיצחק עצמו מפרש דבריו ואומר "הנה נא זקנתי" ולכן "לא ידעתי יום מותי" - למה צריך רש"י להעמיס כאן טעם מיוחד, כאילו לא די במה שמפורש בכתוב גופא?

והביאור בזה - יש לומר:

יצחק נתברך בברכה מיוחדת מהקב"ה, וכמו שכתוב בפרשת חיי שרה¹³ "ויברך אלקים את יצחק", ורש"י שם מפרש: "נתיירא (אברהם) לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו, אמר: יבוא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו, ובא הקב"ה ויברכו".

ומעתה הוקשה לרש"י, שכיון שיצחק נתברך מהקב"ה, מקור הברכות - למה יש לו לחשוש ולומר "הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי", בשעה שעדיין לא הגיע אפילו להגיל של אמו ואביו? ולכן הוצרך רש"י לבאר באופן מיוחד, שהיה זה משום שהגיע חמש שנים לפני "פרק אמו"¹⁴.

13. כה, יא.

14. וראה לקמן סימן ג בארוכה.

57 שנים!

וכעין זה מובן בנידון דידן - זה שכהו עיניו של יצחק:

רש"י מיאן לפרש את הכתוב באופן סתמי, שכיון ש"זקן יצחק" לכן "ותכהינה עיניו מראות" - כי כיון שיצחק נתברך מהקב"ה בעצמו, אינו מסתבר כלל שלאחר מכן תביא אותו זקנתו למצב כזה של צער ויסורים, ועד שרש"י מפרש¹⁵ שמי שנמצא במצב זה נחשב "כמת"!

ובפרט, שלא מדובר על זמן קצר שבו כהו עיניו, אלא על (לכל הפחות) 57 שנים - שהרי בפרשתנו מדובר על מה שהיה בעת היות יצחק בן מאה ועשרים ושלוש, ובפועל יצחק האריך ימים עד גיל מאה ושמונים!

[ועוד להוסיף, שבספר בראשית (עד כה) מסופר על כמה אנשים שהאריכו ימים הרבה יותר מקכ"ג שנים, ולא מצינו בכתוב שבגלל זה כהו עיניהם¹⁶. -

וגם מה שמצינו ביעקב (בהמשך הפרשיות) אשר עיניו "כבדו מזוקן", הרי היה זה רק בסוף ימיו ממש, ומלבד זאת הרי "כבדו" קל יותר מאשר "ותכהין"¹⁷].

ולכן מפרש רש"י טעמים מיוחדים על זה שכהו עיניו של יצחק. והיינו, שמצד ברכת ה' היה יצחק צריך להיות במצב ש"לא כהתה עינו"¹⁸, אך התערבו כאן ענינים "צדדיים" שהם אלו שגרמו לכהיית עיניו;

ובזה גופא מביא רש"י כמה טעמים ולא די לו באחד מהם, כי כל פירוש בפני עצמו אינו חד וחלק, כדלקמן.

15. בפירושו לפ' ויצא כח, יג. לא, מב.

16. ברש"י מצינו (כפ' בראשית ד, כג) רק לגבי למך שהיה סומא, וגם זה הוא רק לפי פירוש אחד.

17. ראה זהר פרשתנו קמב, א. ספורנו כאן.

18. וכמו שכתוב לגבי משה - ברכה לד, ז.

פירוש א': "בעשנן של אלו"

הטעם הראשון שמביא רש"י - שכהיית עיניו של יצחק היתה כתוצאה "בעשנן של אלו", נשי עשו שהיו מקטירות לעבודה זרה, כמו שכתוב בפסוקים שלפני כן שלכן היו "מורת רוח ליצחק ולרבקה"¹⁹.

והמעלה בפירוש זה היא סמיכות הכתובים²⁰: מכיון שהכתוב אומר "ותכהין עיניו מראות" - ולא מסתבר שהיה זה רק בגלל זקנה, שהרי הקב"ה בירך אותו (כאמור) - מסתבר שהטעם לזה נמצא בדברי הכתוב עצמו קודם לכן; וכדיוק לשון רש"י - "בעשנן של אלו", נשי עשו שנזכרו זה עתה.

ולכן מציב רש"י פירוש זה כפירוש ראשון, כי הוא העיקר לפי "פשוטו של מקרא" - שהטעם לכהיית עיניו של יצחק מובנת מתוך סמיכות הכתובים גופא (בשונה מהפירושים האחרים שמביאים טעם חדש שאין לו הוכחה מתוך הכתוב).

אולם כיון שפירוש זה אינו חד וחלק, כי (א) בפשטות נשי עשו לא הקטירו לעבודה-זרה בתוך ביתו של יצחק גופא, אלא בבתיהם שלהם - ואם כן איך הגיע העשן והזיק ליצחק? (ב) אם הזיק העשן ליצחק - למה לא הזיק גם לרבקה? (ועוד, כמו שהאריכו במפרשים),

לכן הביא רש"י שני טעמים נוספים, שלפיהם מתורץ שכהיית העינים היתה דוקא ביצחק - או משום דמעות המלאכים בעת העקידה, או כדי שיעקב יזכה בברכות.

פירוש ב': זכות על ידי זכאי

הטעם השני שמביא רש"י, שדמעות המלאכים בעת העקידה "נפלו על עיניו" של יצחק, הוא ענין של "מדרש" - וגם זה הטעם שמביאו רש"י כפירוש שני בלבד, כי אין לו שום מקור ב"פשוטו של מקרא".

19. כו, לה.

20. ראה גם רא"ם ושפתי חכמים על רש"י.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

אולם יחד עם זה יש בו מעלה מיוחדת - שאינה בשני הפירושים האחרים, והיא:

לכולי עלמא, זה שיעקב קיבל את הברכות (במקום עשו) היה בזכות זה שכהו עיניו של יצחק, כמוכן.

ומעתה, לפי הפירוש הראשון והשלישי נמצא דבר פלא, שברכותיו של יעקב הגיעו לו כתוצאה מענין של גנות וחסרון: לפי הפירוש הראשון - זכה יעקב לברכות בגלל עשן העבודה-זרה, ולפי הפירוש השלישי - בגלל שיעקב רצה לברך את עשו והקב"ה הכהה עיניו;

ודוקא לפירוש השני אתי שפיר, שזה שכהו עיניו של יצחק היה כתוצאה ממעלתו בענין העקידה - ויעקב זכה לברכות כהמשך למעלת העקידה.

פירוש ג': פשוט אבל קשה

הטעם השלישי שמביא רש"י, "כדי שיטול יעקב את הברכות", יש בו קושי גדול - ולכן מציבו רש"י כפירוש אחרון; שהרי "הרבה דרכים למקום", והאמנם לא מצא הקב"ה דרך אחרת להביא על יעקב את הברכות אלא על ידי שיכהו עיניו של יצחק, דבר הכרוך בצער ויסורים, לשנים כה רבות!?

אך סוף סוף יש מעלה בפירוש זה לגבי הפירושים הקודמים - כי (א) הפירוש השני - שדמעות המלאכים הם שהכהו עיני יצחק - הוא "מדרש" שאין לו מקור בפשט, ואילו פירוש זה מיושב גם בפשט. (ב) לפי הפירוש הראשון - שכהו עיני יצחק בגלל עשן עבודה-זרה - קשה: למה דוקא יצחק? ואילו לפירוש זה מיושב, ודו"ק.

(חלק טו - תולדות ג)

”וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיז עֵינָיו מִדַּאת וַיִּקְרָא
אֶת עֶשָׂו בְּנֹו הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו
הַנְּנִי. וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָא זָקַנְתִּי לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי”
(כז, א-ב)

-רש"י-

לא ידעתי יום מותי - אמר רבי יהושע
בן קרח: אם מגיע אדם לפרק אבותיו
ידאג חמש שנים לפניו וחמש לאחר כן;
ויצחק היה בן מאה עשרים ושלוש, אמר:
שמא לפרק אמי אני מגיע והיא בת מאה
עשרים ושבע מתה, והריני בן חמש שנים
סמוך לפרקה. לפיכך 'לא ידעתי יום מותי',
שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא:

יצחק החל לדאוג חמש שנים לפני "פרק אמו" - שנפטרה בת קכ"ז שנה²¹, אולם
בפועל האריך ימים עד מאה ושמונים, חמש שנים לאחר "פרק אביו" - שנפטר בן
קע"ה שנים²²;

21. ר"פ חיי שרה.

22. חיי שרה כה, ז.

ומזה יש ללמוד אשר "ידאג חמש שנים לפניהן וחמש לאחר כן", הן כשמגיע ל"פרק אביו" והן כשמגיע ל"פרק אמו"²³.

והנה, בדרך כלל אין רש"י מביא את דברי חז"ל בשם אומרם, כנראה בחוש; ויש לומר, שזה שבנידון דידן שינה מדרכו והביא את שמו של רבי יהושע בן קרחה - הוא משום שכד דייקת בענין זה יש בו קושי, שהישוב לו נרמז בשמו של רבי יהושע בן קרחה, וכדלקמן.

ארבעה פרקים – וברכת ה'

הנה רש"י משווה בין יצחק לכל אדם - שמזה שיצחק החל לדאוג חמש שנים קודם "פרק אמו", אולם בפועל נפטר חמש שנים אחר "פרק אביו", מובן ש"אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפניהם וחמש שנים לאחר כן".

ולכאורה צריך ביאור, שהרי יצחק נתברך בברכה מיוחדת מהקב"ה, וכמו שכתוב²⁴ "ויברך אלקים את יצחק" (ורש"י מפרש: "נתיירא (אברהם) לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו, אמר: יבוא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו, ובא הקב"ה ויברכו");

ואם כן, איך אפשר ללמוד מאריכות ימיו של יצחק לסתם "אדם" שלא נתברך בברכה זו?!

בסגנון אחר - וליתר ביאור:

מדברי רש"י עולה "כלל" במדת כל אדם, שיש לו לחשב עת פקודתו באחד מארבע האופנים: (א) חמש שנים לפני פרק אמו, (ב) חמש שנים לאחר פרק אמו, (ג) חמש שנים לפני פרק אביו, (ד) חמש שנים לאחר פרק אביו.

23. ראה גם נחלת יעקב על רש"י.

24. חיי שרה כה, יא.

ומעתה, כיון שיצחק נתברך בברכה מיוחדת מהקב"ה - היה צריך להאריך ימים יותר מהסדר הרגיל, ואיך יתכן כי בפועל חי רק לפי האופן הרביעי (חמש שנים לאחר פרק אביו) המתאים בטבע למדת כל אדם, ולא יותר?!

וביותר צריך ביאור, שיצחק עצמו החל לחשוש מיד²⁵ לפי האופן הראשון (חמש שנים לפני פרק אמו) - הכולל את המדה הפחותה ביותר במדת כל אדם, אף שידע שנתברך בברכה מיוחדת מאת הקב"ה האמורה להוסיף לו אריכות ימים ושנים!

[ולהעיר, ששרה הרי מתה (לכאורה) לפני זמנה, מפני סיבה מיוחדת - בשורת העקידה²⁶, וזה מוסיף בהסברה שאין ליצחק לחשוש מפני "פרק אמו"].

"דורות ישדים מבורכים"

והביאור בזה - בפשטות:

גם אברהם ושרה התברכו בברכה מיוחדת, ולכן האריכו ימים יותר מכפי הימים הקצובים להם.

וכפי שמצינו שכאשר היה אברהם בן מאה שנים ושרה בת תשעים - נאמר עליהם שהם "זקנים באים בימים"²⁷, והיינו, שכבר נכנסו בכל ימיהם, כל הימים הקצובים להם; וזה שהאריכו ימים עוד היה מצד ברכת ה' המיוחדת להם.

וזהו איפוא החשבון שעשה יצחק:

יצחק החשיב את "פרק אמו" לגיל תשעים, וממילא חשב שזמנו הוא חמש שנים קודם לכן - בגיל שמונים וחמש שנים.

25. ובפנימיות הענינים יש לבאר זה שיצחק חשש כ"כ, שהוא מפני שמדתו של יצחק היא מדת הגבורה, "פחד יצחק", ולכן "החמיר" על עצמו וחשש ביותר.

26. פרש"י חיי שרה כג, ב.

27. וירא יח, יא.

ומעתה, חשב יצחק, כשם שאמי התברכה מאת ה' ולכן זכתה לל"ז שנים נוספות לאחר גיל תשעים (ביחד - קכ"ז), כן ברכת ה' אליי צריכה להוסיף לי עוד ל"ז שנים - לאחר גיל שמונים וחמש - ובמילא החל לחשוש ל"יום מותו" בגיל קכ"ג שנים (לאחר סיום קכ"ב שנה, שהם פ"ה ועוד ל"ז).

אמנם בפועל היה ראוי יצחק לחיות חמש שנים לאחר "פרק אביו", שהוא גיל מאה (וכאמור שבהיות אברהם בן מאה היה "בא בימים") - והיינו גיל מאה וחמש.

ובכן - כשם שלאברהם הוסיפה ברכת ה' עוד שבעים וחמש שנים על "פרקו" הטבעי שהיה בגיל מאה, וחי ביחד מאה ושבעים וחמש שנים, כך הוסיפה ברכת ה' ליצחק עוד שבעים וחמש שנים על "פרקו" שהיה בגיל מאה וחמש, וחי ביחד מאה ושמונים שנה.

עד מאה ושמונים (וחמש)

אמנם "תלמיד ממולח" יכול עדיין להקשות:

רש"י מפרש (בפרשתנו²⁸), שבעצם היה אברהם צריך לחיות מאה ושמונים שנה, ואין זאת אלא ש"קיצר הקב"ה חמש שנים משנותיו" כדי שלא יראה את נכדו עשו יוצא לתרבות רעה.

ומעתה, לפי החשבון האמור שיצחק חי עוד חמש שנים אחר "פרק אביו" - היה יצחק לחיות (לא רק מאה ושמונים שנה, כ"פרק אביו", אלא) מאה ושמונים וחמש!

והישוב לזה מרמז רש"י בהזכירו את שם בעל המאמר - רבי יהושע בן קרח:

28. כה, ל. וכן בפ' לך טו, טו.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

הגמרא מספרת²⁹ על כמה תנאים שנשאלו "במה הארכת ימים" וכל אחד מהם סיפר על כמה זהירויות מיוחדות שנהג בהם ובזכותם האריך ימים. אולם כששאלו שאלה זו את רבי יהושע בן קרחה, השיב דבר אחד: "מימי לא נסתכלתי באדם רשע", ותו לא.

מזה למדים אנו, אשר לדעת רבי יהושע בן קרחה ההסתכלות באדם רשע משפיעה ביותר על אריכות ימים; ומשיטתו זו מובן בעניננו, שכיון ויצחק כן הסתכל בדמותו של עשו שהיה רשע (אף שיצחק עצמו לא ידע מרשעותו של בנו), גרם הדבר למיעוט באריכות ימיו, ולכן הוא חי מאה ושמונים שנה כ"פרק אביו", ולא את חמשת השנים הנוספות על "פרק אביו".

ומסיימים בטוב.

(חלק טו - תולדות ד)

29. מגילה כז, ב ואילך.

”וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וַיְלַךְ פְּדָנָה אֲרָם אֶל לְבֶן
בֶּן בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי אֲחֵי רִבְקָה אִם יַעֲקֹב וְעָשׂוּ.
וַיְרָא עָשׂוּ כִּי בָרַךְ יִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וַיִּשְׁלַח אֹתוֹ
פְּדָנָה אֲרָם לְקַחַת לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ וַיֵּצֵא
עָלָיו לֵאמֹר לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן. וַיִּשְׁמַע
יַעֲקֹב אֶל אָבִיו וְאֵל אִמּוֹ וַיְלַךְ פְּדָנָה אֲרָם. וַיְרָא
עָשׂוּ כִּי רַעוּת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו. וַיְלַךְ
עָשׂוּ אֶל יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת מַחְלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל
בֶּן אֲבֵרְהָם אַחֻזַּת נָבִיזוֹת עַל נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה” (כח,
ה-ט)

-רש"י-

וירא עשו כי ברך יצחק וגו', וכי שלח אותו
פדנה ארם, וכי שמע יעקב אל אביו והלך
פדנה ארם, וכי רעות בנות כנען - והלך
גם הוא אל ישמעאל:

לפני כן מספר הכתוב אודות השליחות ששלח יצחק את יעקב בנו, לקחת לו אשה
מבנות לבן דודו: "ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו, ויצוהו ויאמר לו לא תקח אשה
מבנות כנען. קום לך פדנה ארם, ביתה בתואל אבי אמך, וקח לך משם אשה מבנות
לבן אחי אמך. וא-ל שדי יברך אותך וגו'"³⁰.

30. כח, א-ד.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

ובהמשך לזה נאמר שאכן יעקב עשה כמו שנצטווה והלך לפדן ארם ("וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן וגו'");

ומסיים הכתוב, שעשו ראה את ברכת יצחק ליעקב ואת הליכת יעקב - ולכן הלך גם הוא לישא אשה, מבנות ישמעאל: "וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב, ושלח אותו פדנה ארם לקחת לו משם אשה, בברכו אותו, ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מבנות כנען. וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם .. וילך עשו אל ישמעאל וגו'".

אמנם צריך ביאור:

לכאורה, מה שגרם לעשו ללכת ולקחת אשה מבנות ישמעאל הוא דברי יצחק ליעקב: "לא תקח אשה מבנות כנען", שמזה ראה עשו והבין אשר "רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו", ולכן הלך ולקח אשה שלא מבנות כנען, כדי להראות שהוא עושה כרצון יצחק אביו;

ומעתה, למה מאריך הכתוב בתוך ענין זה - מה שראה עשו - בתיאור פעולת יעקב ("וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם", ובלשון רש"י: "וירא עשו .. כי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם .. והלך גם הוא אל ישמעאל")? וכי מה נוגע לעשו מה בפועל עשה יעקב? - מה שצריך להיות חשוב לו הוא רצון יצחק!

חיקוי – לא מושלם

ויובן בהקדים תמיהה פשוטה:

הנה דברי יצחק ליעקב כוללים שני צדדים, צד שלילי - שלא יקח אשה מבנות כנען, וצד חיובי - שילך ויקח אשה מבנות לבן. ומעתה, אם בא עשו "לחקות" את יעקב ולהראות שגם הוא עושה כרצון אביו, היה לו ללכת גם הוא אל לבן ולקחת מבנותיו לאשה!

מהיכן למד עשו לקיים "פלגינן דיבורא" - ולקח לעצמו רק את הצד השלילי: שלא לקחת אשה מבנות כנען (ולא את הצד החיובי: לקחת אשה מבנות לבן)?

ואכן, האלשיך³¹ כתב שהיה בדבר נס מיוחד:

"הלא עשו שמעה אזנו ותבן לה, כי רעות בנות כנען וטובות בנות לבן בעיני יצחק אביו - כי כה אמר 'לא תקח אשה מבנות כנען קום לך פדנה ארם .. וקח לך .. מבנות לבן אחי אמך'. והנה, אם כאשר שם אל לבו 'כי רעות בנות כנען' ישים גם כן כי טובות בנות לבן בעיני אביו, היה הולך אל לבן .. ולפחות יקח הוא את הגדולה לאה ויניח את הקטנה ליעקב;

ואם כה היה עושה .. יאבד מנוס מיעקב .. וגם ללאה יימר לה מאד .. לכן מה עשה הוא יתברך?

ראה והתקין גם שניהם, כאשר שם שומה בלבו בל ישית לב אל כל דברי אביו - רק על מחציתם, והוא כל יפנה אל אומרו כי טובות בנות לבן - רק כי רעות בנות כנען. ועל ידי כן הלך עשו אל ישמעאל ולא אל לבן".

כלומר: מצד הסברא לא היה טעם שעשו יחלק בין הצד השלילי שבדברי יצחק להצד החיובי, אך מן השמים נסתבבה דעתו של עשו שישים לבו רק אל הצד השלילי בלבד, ובזכות זה ניצל יעקב - כי עשו הלך אל ישמעאל ולא אל לבן.

אמנם בדרך הפשט יש לבאר את הענין בדרך הטבע, שעשו דייק בדברי אביו ומתוך כך הבין שרק הצד השלילי הוא ששייך אליו, וזהו הטעם שהכתוב מאריך בראיית עשו - כדי ליישב את מהלך מחשבתו, וכדלקמן.

31. ר"פ ויצא.

”איש אשר כברכתו”

ביאור הענין:

עשו חשב, ששילוח יעקב לפדן ארם ”לקחת לו משם אשה”, היה בתור ”כלי” לקבל את הברכות שבירכו יצחק, וכהדגשת הכתוב: ”וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב ושלח אותו פדנה ארם .. בברכו אותו”; ולכן, חשב עשו שאין זה נוגע אליו, אלא רק ליעקב שהתברך בברכות אלו.

והכתוב מוסיף ומאריך שעשו ראה כיצד יעקב הלך בפועל לפדן ארם - שזה חיזק את מסקנת עשו שאין ההליכה לפדן ארם שייכת אליו. כי, אף אם היתה סברא שיכול גם הוא (עשו) ללכת לפדן ארם ועל ידי זה לקבל ברכות אלו, הרי לאחר שיעקב שמע לדברי יצחק והלך בפועל בוודאי כבר ”תפס” את הברכות ומעתה אין עוד טעם ללכת לשם.

ולדרך זו יובן היטב מה שדברי הכתוב על ראיית עשו מתחלקים לשנים, והיינו, שהמלים ”וירא עשו” נאמרו פעמיים -

(א) ”וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב ושלח אותו פדנה ארם לקחת לו משם אשה בברכו אותו ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מבנות כנען. וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם”, (ב) ”וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו”:

הראייה הראשונה באה להסביר (בעיקר) מדוע עשו לא הלך אל לבן, ועל זה מסביר הכתוב שעשו אמנם ראה שיצחק שלח את יעקב לפדן ארם, אבל לדעתו היה זה ענין פרטי השייך ליעקב בלבד - ”ושלח אותו פדנה ארם .. בברכו אותו” (ובפרט לאחר שיעקב קיים השליחות בפועל: ”וישמע יעקב .. וילך פדנה ארם”), ואין זה שייך לעשו;

ואילו הראייה השנייה באה להסביר מדוע הלך אל ישמעאל - כי אף שכללות השליחות לפדן ארם הבין עשו שהיא שייכת ליעקב בלבד, אמנם פרט זה שצוה יצחק

על יעקב "לא תקח אשה מבנות כנען" מלמד על יחסו העצמי של יצחק לבנות אלו, "כי רעות בנות כנען בעיני יצחק", וממילא פרט זה הוא הוראת דרך גם לעשו שעליו לקחת אשה שאינה מבנות כנען.

לעשות נחת רוח

וליתר ביאור:

עשו רצה להראות שלא זו בלבד שהוא מקיים את רצון אביו, אלא שהוא עושה זאת אף יותר טוב מאשר יעקב. ולכן הלך אל ישמעאל ולא אל לבן, כדי להדגיש שכל הליכתו היא לשם שמים בלבד: אין הוא מחפש "ברכות" (כמו יעקב, אשר לדעת עשו הלך לפדן ארם מתוך כוונה לקבל את ברכתו של יצחק) - אלא כל כוונתו היא רק לגרום נחת רוח לאביו אשר בנות כנען רעות בעיניו.

ועוד זאת - אשר יעקב הלך ונשא אשה מבנות לבן שהוא ממשפחת אברהם, ואילו הוא (עשו) הולך ונושא את נכדתו ממש של אברהם - וכהדגשת הכתוב: "מחלת בת ישמעאל בן אברהם"³²!

[והנה לפי דרכנו זו יתבארו כמה פרטים ודיוקים בלשון רש"י על אתר, אשר רבים המה ולא נוכל להעתיקם כאן מקוצר היריעה; דוק ותשכח].

(חלק טו - תולדות ה)

32. אמנם למעשה היתה זו צביעות בלבד - וראה גם 'עומק הפשט' לפרשת תולדות (חלק ה) בסופו.

לעילוי נשמת

הרה"ח ר' ברוך

בן הרה"ח ר' שמעון ז"ל

קופרמן

גלב"ע ביום ל' מ"ח,

אדר"ח כסלו תשס"ג

ודעייתו מרת

פעדל

בת הרה"ח ר' מרדכי ז"ל

גלב"ע י"ג מנחם-אב תשע"ט

*

תנצב"ה